

تولیدهای علمی علوم پزشکی از نظر بهره‌گیری از نهج‌البلاغه

آرام تیرگر*^۱، زهرا آقالری^۲

۱- مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، پژوهشکده‌ی سلامت، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

۲- کمیته‌ی تحقیقات دانشجویی، دانشکده‌ی پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران.

مکاتبات خطاب به آقای آرام تیرگر؛ پست الکترونیک: a.tirgar@mubabol.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۳ تیر ۹۵

دریافت متن نهایی: ۲۳ مرداد ۹۵

پذیرش: ۸ شهریور ۹۵

نشر الکترونیکی: ۱۱ دی ۹۵

واژگان کلیدی:

تحلیل استنادی

علم‌سنجی

علوم پزشکی

نهج‌البلاغه

چکیده

سابقه و اهداف: نهج‌البلاغه پس از قرآن کریم، یکی از کتاب‌های بسیار مهم برای هدایت و انسان‌سازی؛ و سرشار از توصیه‌های مربوط به سلامت است. هدف این پژوهش، تعیین میزان بهره‌گیری از این کتاب ارزشمند در تولیدهای علمی علوم پزشکی است.

مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر به صورت مقطعی، روی بخشی از بروندهای علوم پزشکی (پایان‌نامه‌های پزشکی و دندانپزشکی، مجله‌ها و مقاله‌های علوم پزشکی) و همچنین یک دوره‌ی ۱۶ ساله از سلسله همایش‌های بهداشت محیط، انجام شده است. داده‌ها به روش تحلیل استنادی و به کمک چک‌لیست محقق‌ساخته جمع‌آوری؛ و برای پردازش داده‌ها از شاخص‌های آماری توصیفی و استنباطی استفاده شده است. این پژوهش تمام موارد اخلاقی مرتبط را رعایت نموده است.

یافته‌ها: بررسی ۲۰۷۷۶ منبع استفاده‌شده در ۵۱۱ پایان‌نامه، نشان داده که در هیچ موردی، از نهج‌البلاغه استفاده نشده است. همچنین یافته‌های حاصل از استخراج ۱۹۰۶۹ منبع استفاده‌شده در ۸۷۶ مقاله‌ی منتشرشده طی ۲۲ سال، در مجله‌ی فارسی دانشگاه علوم پزشکی بابل، گویای این است که فقط در دو مقاله از این کتاب استفاده شده است. بررسی ۲۹۲۸ خلاصه‌ی مقاله‌ی عرضه‌شده در دوره‌ی ۱۶ ساله‌ی همایش بهداشت محیط، نیز نشان داده که فقط یک خلاصه‌ی مقاله با موضوعی مرتبط با نهج‌البلاغه منتشر شده است.

نتیجه‌گیری: با وجود نقش اثرگذار توصیه‌های مذهبی بر سلامت، به‌ویژه آنچه در کتاب نهج‌البلاغه بر آن تأکید یا به آن اشاره شده، سهم بهره‌گیری از این کتاب ارزشمند در مقاله‌های علوم پزشکی بسیار اندک است.

استناد مقاله به این صورت است:

Tirgar A, Aghalari Z. A survey on utilization of Nahjul-Balagha in scientific output of medical sciences. J Res Relig Health.2017;3(1): 30- 41.

مقدمه

کتاب شریف و نفیس نهج‌البلاغه که آن را «تالی‌القرآن» و «اخ‌القرآن» می‌خوانند همانند اقیانوس بی‌کرانی است که گوهرهای ارزشمندی در اعماق خود نهفته دارد (۱ و ۲). نهج-

مفهوم‌ها و آموزه‌هایی که امروزه روان‌شناسان در بهداشت روان به آنها پرداخته‌اند، تأکید فرموده است (۱۰). از جمله مؤلفه‌های بهداشت روان که در نهج‌البلاغه آمده و می‌توان به آنها اشاره کرد عبارت است از کار مطلوب و فعالیت اقتصادی مناسب (۱۱ و ۱۲)، احساس خود ارزشمندی (۱۳)، موقعیت، نقش و منزلت اجتماعی (۱۴)، روابط اجتماعی سازگار (۱۴) و تقوای قلب. حضرت علی (علیه‌السلام) فرمودند: «بدانید که تقوای قلب دلیل سلامت بدن خواهد بود» (۱۵). ایشان این عوامل را تقویت‌کننده‌ی سلامت جسمانی و عامل پیشگیری‌کننده از بیماری‌ها می‌دانند (۱۶).

با توجه به آموزه‌های موجود در حکمت‌ها، خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه می‌توان «وضعیت مطلوب جسمانی، زندگی راحت، بهره‌مندی از نعمت‌های پایدار، آسایش و آرامش کامل» (۱۷ و ۱۸) را که تعریف‌هایی از سلامتی است استنباط کرد که مشابه تعریف سازمان جهانی بهداشت از سلامتی است. بنابه تعریف سازمان مذکور، سلامتی عبارت است از تأمین رفاه کامل جسمانی، روانی و اجتماعی، نه فقط نبود بیماری و نقص عضو» (۱۹).

پژوهش در نهج‌البلاغه، که به واکاوی رموز نهفته در سخنان ارزشمند مولای متقیان حضرت علی (علیه‌السلام) می‌پردازد، می‌تواند به ترویج سلامتی و درمان بیماری‌ها کمک کند؛ چراکه سلامتی در فرهنگ متعالی اسلام دارای ارزش والایی است و در کتاب‌های دینی و مذهبی نیز، به حفظ و ارتقای آن بسیار تأکید شده است (۲۰).

امروزه دانشگاه‌ها، به‌ویژه دانشگاه‌های علوم پزشکی از جمله مراکزهای عمده‌ی تولیدهای علمی به‌ویژه در حوزه‌ی سلامت به‌شمار می‌آیند و برون‌دادهای این مراکزها، یکی از منابع بسط دانش و بستر اصلی پیشرفت کشورها محسوب می‌شود (۲۱). مجله‌ها، مقاله‌ها و همایش‌های دانشگاهی که اصلی‌ترین ابزار نشان‌دادن نتایج پژوهش‌ها و مطالعه‌های علمی هستند، وظیفه‌ی اطلاع‌رسانی علمی در سطوح ملی، منطقه‌ی و بین‌المللی را برعهده دارند (۲۲). آنها همچنین یکی از مجاری ارتباط‌های علمی محسوب می‌شوند که برحسب محدوده‌ی جغرافیایی بر اهمیتشان افزوده می‌شود. هنگام نوشتن اثری علمی یا تحقیقی، به‌طور معمول اعتبار استدلال‌های نویسنده با ارجاع به آثار دیگر است که به‌دست می‌آید (۲۳)؛ افزون‌براین، از این طریق خواننده‌ی اثر با منابع مرتبط دیگر آشنا می‌شود. پس بدیهی است که ما مسلمانان، به‌ویژه شیعیان می‌باید دست‌کم در موارد مرتبط، هم‌زمان با ارجاع به منابع دیگر، از عبارت‌های موجود در چنین کتاب‌گران‌قدری، برای

البلاغه، پس از قرآن کریم ارزشمندترین کتاب هدایت و انسان‌سازی است (۳)؛ تا آنجا که فهم تفسیر و رسیدن به مراد آیه‌های الهی در گرو فهم گفتار و رفتار حضرت علی (علیه‌السلام) است (۴). در این کتاب، درس‌ها و نکته‌های فراوان علمی و اخلاقی را می‌توان از میان خطبه‌ها، حکمت‌ها و یا نامه‌های آن حضرت به‌دست‌آورد؛ چراکه کلام گهربار حضرت علی (علیه‌السلام) برخواسته از معارف عمیق کلام وحی است (۵).

در واقع نهج‌البلاغه رشحه‌ی از قلم زیبا، شمه‌ی از بیان شیوا و تابشی از افکار رسای امام علی (علیه‌السلام)، دومین شخصیت بزرگ عالم است (۶). نهج‌البلاغه کتابی است که طی چهارده قرن، هنوز ژرف‌اندیشان به عمق محتوای آن نرسیده و بر بُعدهای بی‌کران آن احاطه نیافته‌اند. بزرگان بسیاری درباره‌ی موضوع‌های آن تحقیق کرده‌اند، که حاصل این تحقیق‌ها بیش از ۳۵۰ جلد کتاب بوده است. توجه به موضوع‌ها و مباحث این کتاب ارزشمند، برای بهره‌مند شدن از معارف والای آن، رسالتی همگانی برای مسلمانان؛ به‌ویژه شیعیان آن حضرت است؛ هر چند غواصی دریای ژرف نهج‌البلاغه کار هر کسی نیست:

کاملی باید در این راه شگرف * تا کند غواصی این بحر ژرف (۷)

اما هرکس به اندازه‌ی وسع و توان خود باید قطره‌ی از این دریای بی‌کرانه برگیرد (۷). نهج‌البلاغه دربردارنده‌ی بخشی از سخنان و کلام نورانی حضرت علی (علیه‌السلام) است که با ذوق و هنر ویژه‌ی در سه فصل جداگانه‌ی، خطبه‌ها (۲۳۹ خطبه)، نامه‌ها (۷۹ نامه) و حکمت‌ها (۴۸۰ حکمت) تنظیم شده و شکل و نظام زیبایی به‌خود گرفته است. این کتاب شاهکاری است که فضیلت‌های آن، فقط در یک زمینه خلاصه نمی‌شود و خواننده‌ی این اثر علاوه بر خدانشناسی، با مبحث‌های اجتماعی و سیاسی نیز آشنا می‌شود. حضرت علی (علیه‌السلام) با منطقی استوار و آگاهانه درباره‌ی دگرگونی‌های دنیا و شئون مردم و سرشت افراد و گروه‌ها سخن گفته و گاهی با توصیف رعدوبرق و آفرینش آسمان و زمین، پدیده‌های زنده‌ی طبیعت را به‌تفصیل شرح داده و اسرار خلقت جانوران را فاش کرده و درعین حال مردم را به انجام تعهدهای اخلاقی و اجتماعی فرمان داده است (۸). یکی از موضوع‌هایی که اهمیت آن را در بخش‌های مختلف این کتاب گران‌قدر می‌توان استنباط کرد، تأکید بر رعایت بهداشت و حفظ سلامتی است؛ چنانکه بحث‌های بسیاری درباره‌ی توجه به بهداشت، از جمله بهداشت روان و بهبود کیفیت زندگی در نهج‌البلاغه آمده است (۹). حضرت علی (علیه‌السلام) در نهج‌البلاغه به بسیاری از

در دومین مطالعه، با عنوان «وضعیت بهره‌گیری از قرآن و نهج‌البلاغه در بروندادهای علمی حوزه‌ی علوم پزشکی»، مطالعه‌ی به‌صورت مقطعی و به‌روش تحلیل استنادی برای دوره‌ی بیست‌و دو ساله (از سال ۱۳۷۰ تا سال ۱۳۹۲) روی همه‌ی مقاله‌های علمی - پژوهشی منتشرشده در مجله‌ی علمی دانشگاه علوم پزشکی بابل، انجام شده است (۲۸). در مطالعه‌ی مذکور، از روش تحلیل استنادی (روشی متداول در علم‌سنجی و شاخه‌ی از کتاب‌سنجی است که برای بررسی نیازهای اطلاعاتی و رفتارهای اطلاع‌یابی استفاده‌کنندگان از منابع علمی به‌کار می‌رود) و همچنین از فرمی محقق‌ساخته متناسب با اهداف پژوهش، برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است (۲۴ و ۲۹).

در مطالعه‌ی دیگر (۱۳۹۳)، طی دوره‌ی دو ساله، همه‌ی مقاله‌های فارسی که مجله‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور منتشر کرده‌اند، از نظر استفاده از واژه‌هایی مانند خدا، قرآن، نهج‌البلاغه، آیه‌ها، روایت‌ها، دعا، نماز، روزه، دین و مذهب در عنوان‌ها، چکیده و کلیدواژه‌ی مقاله‌ها بررسی شده است (۳۰). در این مطالعه نیز داده‌ها با استفاده از فرمی ویژه، متناسب با اهداف پژوهش جمع‌آوری و برای پردازش آماری داده‌ها از شاخص‌های آماری توصیفی و استنباطی استفاده شده است.

همچنین در مطالعه‌ی مقطعی و منتشر نشده در سال ۱۳۹۴، خلاصه‌ی مقاله‌های پذیرفته شده در مجموعه همایش‌های بهداشت محیط، برای دوره‌ی ۱۶ ساله از اولین سال برگزاری تا سال ۱۳۹۲، از نظر توجه به نهج‌البلاغه و اکاوی شده است. برای جمع‌آوری داده‌ها از فرمی محقق‌ساخته استفاده شده؛ و بخش‌های مختلف خلاصه‌ی مقاله‌ها شامل عنوان، چکیده و کلیدواژه‌ها از جهت استفاده از واژه‌ی نهج‌البلاغه، بررسی شده است.

در مطالعه‌ی مقطعی دیگری، طی سال ۱۳۹۴، طرح‌های پژوهشی مصوب یک دانشگاه علوم پزشکی (با تأکید بر کلیدواژه‌ی نهج‌البلاغه) از طریق وب‌سایت اطلاعات پژوهشی آن دانشگاه، بررسی شد. نتایج حاصل پس از جستجو در فرمی محقق‌ساخته جمع‌آوری و سپس پردازش شد.

یافته‌ها

داده‌های حاصل از بررسی ۵۱۱ پایان‌نامه‌ی دانشجویی (۳۵۶ پایان‌نامه‌ی پزشکی و ۱۵۵ پایان‌نامه‌ی دندانپزشکی)، برای دوره‌ی زمانی بیش از پنج سال، نشان داده که در مجموع

اعتبار نتیجه‌گیری‌ها و ارجاع خوانندگان به چنین منبع گران‌قدری بهره‌بریم.

از آنجا که بررسی‌های اولیه گویای نوعی محدودیت اطلاعات درباره‌ی وضعیت استفاده از نهج‌البلاغه (که مرجع علمی و مذهبی معتبری به حساب می‌آید)، در ارجاع‌های علمی حوزه‌ی علوم پزشکی است؛ از این‌رو، به نظر نوعی سهل‌انگاری در استفاده از این کتاب گران‌بها رخ داده‌است، که به واردشدن خسارت‌هایی مانند معرفی‌نشدن این کتاب و بهره‌نبردن از آن در مجامع علمی و در میان نخبگان، منجر شده است. اعتقاد بسیاری بر آن است که توسعه‌ی دیدگاه حضرت علی (علیه‌السلام) با بهره‌گیری از نهج‌البلاغه در میان دیدگاه‌های دیگر، می‌تواند در ترویج اندیشه‌های قرآنی و بسط دانش بشری تأثیرگذار باشد (۲۴).

با توجه به اهمیت اطلاع از وضعیت به‌کارگیری از نهج‌البلاغه، این منبع گران‌بها و ارزشمند، در جهت بسط دانش بشری، به‌ویژه ترویج بهداشت و ارتقای سلامت و نیز نبود یا کمبود اطلاعات منتشرشده در این زمینه، بر آن شدیم تا با چند مطالعه به بررسی میزان بهره‌گیری از نهج‌البلاغه در بروندادهای علمی علوم پزشکی بپردازیم. امید آن بوده تا با ترسیم نقصان احتمالی، قدمی هرچند کوچک در راه کاستن از خسارت بی‌توجهی به نهج‌البلاغه در ارجاع‌های علمی و نیز بهره‌مندی هر چه بیشتر از این کتاب ارزشمند، برداشته باشیم.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نوع توصیفی، مقطعی و کاربردی است؛ که به‌صورت چند مطالعه‌ی مستقل، درباره‌ی وضعیت بهره‌گیری از نهج‌البلاغه در بروندادهای علمی حوزه‌ی علوم پزشکی طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴، انجام شده است.

در مطالعه‌ی نخست با عنوان «استفاده از منابع مذهبی در تدوین پایان‌نامه‌های علوم پزشکی»، مطالعه‌ی مقطعی (۱۳۹۰) روی تک‌تک پایان‌نامه‌های فارغ‌التحصیلان رشته‌ی پزشکی و دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی بابل، برای دوره‌ی بی‌بیش از پنج سال، انجام شد و همه‌ی پایان‌نامه‌ها، از جهت استفاده از نهج‌البلاغه، که یکی از منابع مورد استناد است، واکاوی شد (۲۵). برای جمع‌آوری داده‌ها از بخش منابع پایان‌نامه‌ها، رونوشتی تهیه شد و تیم پژوهش، اطلاعات کتاب‌شناختی استنادها را درون برگه‌های از پیش تهیه شده‌ی که در مطالعه‌های مشابه استفاده شده بود، ثبت کرد (۲۶ و ۲۷).

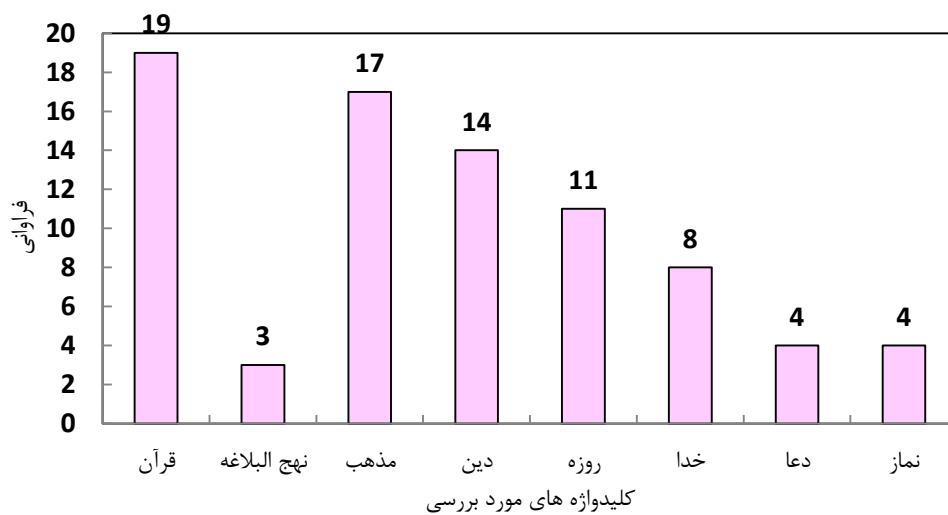
یافته‌های حاصل از سومین پژوهش، با هدف بررسی وضعیت استفاده از کلیدواژه‌های مذهبی (در عنوان، چکیده و کلیدواژه‌ی مقاله‌ها)، در بیش از ۱۳ هزار مقاله‌ی که ۱۲۶ نشریه‌ی فارسی‌زبان وابسته به ۴۷ دانشگاه علوم پزشکی کشور، طی دو سال (۱۳۹۱-۱۳۹۲) منتشر کرده‌اند، نشان داده که در ۸۲ اثر (۰/۶ درصد از کل مقاله‌ها) واژه‌های منتخب مذهبی به‌کار رفته، که بالاترین فراوانی این واژه‌ها، متعلق به واژه‌ی قرآن، با فراوانی ۱۹ مرتبه (۰/۱ درصد) بوده است؛ اما میزان بهره‌گیری از نهج‌البلاغه، تنها ۳ مورد بوده است. در نمودار شماره‌ی ۱ خلاصه‌ی از نتایج مربوط به واژه‌های مذهبی موجود در بخش‌های بررسی شده، نشان داده شده است.

دانشجویان برای تدوین پایان‌نامه‌ها، از بیش از بیست‌هزار منبع (۲۰۷۷۶ منبع) استفاده کرده‌اند؛ درحالی‌که در هیچ یک از موارد، به نهج‌البلاغه استناد نشده است.

نتایج حاصل از پردازش داده‌ها در مجله‌ی علمی - پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی بابل، طی بیست‌و‌دو سال، از آغاز انتشار تا پایان سال ۱۳۹۲، نیز نشان داده که دست‌کم ۸۷۶ مقاله‌ی پژوهشی، در ۷۲ شماره، چاپ (اطلاعات بیشتر در جدول شماره‌ی ۱) و در مجموع ۱۹۰۶۹ منبع استنادشده در آنها استفاده شده که تنها در دو مقاله، به نهج‌البلاغه استناد شده است.

جدول شماره‌ی ۱. برخی شاخص‌های آمار توصیفی مربوط به متغیرهای کتاب‌شناختی مقاله‌ها

متغیر	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
تعداد مقاله در هر شماره	۹	۲/۳۶	۹	۱۸
تعداد نویسندگان مقاله‌ها	۳/۷۱	۱/۸۶	۱	۱۶
تعداد کل منابع استناد شده	۲۱/۷۷	۱۰/۹۲	۲	۱۰۴
تعداد منابع فارسی	۱/۹۵	۳/۵۵	۰	۳۳

نمودار ۱. توزیع فراوانی مطلق کلیدواژه‌های بررسی شده در مجله‌های فارسی‌زبان دانشگاه‌های علوم پزشکی طی سال‌های ۱۳۹۱ - ۱۳۹۲

داده‌های حاصل از بررسی طرح‌های مصوب یک دانشگاه علوم پزشکی، از نظر تعداد طرح‌های مصوب، با کلیدواژه‌ی نهج-البلاغه نیز نشان داده که از میان ۱۸۳۰ طرح مصوب طی ۱۰ سال (از سال ۱۳۸۴ تا پایان سال ۱۳۹۳)، فقط یک طرح با موضوعی مرتبط با نهج‌البلاغه (که طرحی مصوب شده است) پذیرفته شده است.

همچنین درباره‌ی وضعیت استفاده از نهج‌البلاغه در خلاصه‌ی مقاله‌های همایش‌های بررسی شده، واکاوی ۲۹۲۸ خلاصه‌ی مقاله‌ی عرضه شده طی ۱۶ دوره‌ی همایش سالانه‌ی بهداشت محیط، نشان داده که تنها یک خلاصه‌ی مقاله با موضوعی درباره‌ی نهج‌البلاغه منتشر شده است.

پزشکی اعم از پایان‌نامه، مجله‌ی علمی - پژوهشی و چکیده‌ی مقاله‌های مربوط به همایش‌ها، آمده است.

در جدول شماره ۲، خلاصه‌ی از وضعیت بهره‌گیری از نهج-البلاغه و توجه به آن، در برون‌دادهای مختلف علمی علوم

جدول شماره ۲. وضعیت بهره‌گیری از نهج‌البلاغه در برون‌دادهای علمی علوم پزشکی

تعداد موارد	کل موارد بررسی شده	فراوانی	بروندادهای علمی بررسی شده
۰	۲۰۷۷۶ منبع استناد شده	۵۱۱ پایان‌نامه	۵۱۱ پایان‌نامه‌ی دانشجویان پزشکی و دندانپزشکی
۲	۱۹۰۶۹ منبع استناد شده	۸۷۶ مقاله	همه‌ی مقاله‌های منتشر شده در یک مجله‌ی علمی علوم پزشکی، طی ۲۲ سال
۳	بیش از ۴۰ هزار کلیدواژه	۱۳۱۳۴ مقاله	همه‌ی مقاله‌های مجله‌های علوم پزشکی کشور در دوره‌ی ۲ ساله (سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲)
۱	۲۹۲۸ اثر علمی	۲۹۲۸ خلاصه‌ی مقاله	خلاصه‌ی مقاله‌های ۱۶ دوره همایش بهداشت محیط
۶			مجموع

بحث و نتیجه‌گیری

چکیده‌ی مقاله‌های همایش‌های علوم پزشکی) بسیار ناچیز (کمتر از ۱/۰ درصد) است. بررسی متن‌های علمی، هرچند محدود، از مشاهده‌ی چنین کاستی‌هایی حکایت دارد. در پژوهشی با عنوان «بررسی و تحلیل پژوهش‌های قرآنی در عرصه‌ی بین‌المللی» که خاصه و همکاران انجام داده‌اند، مشخص شد که از کل تولیدهای علمی ایران (مقاله‌های مجله-ها و همایش‌ها) در همه‌ی رشته‌ها، از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۱ (تعداد ۱۱۶۱۸۹ مدرک)، جایگاه پژوهش‌های قرآنی در این میان مطلوب نبوده است؛ زیرا تنها ۱۳ درصد از تولیدهای علمی ایران طی سال‌های یادشده مربوط به پژوهش‌های قرآنی بوده است (۳۴).

با نگاهی اجمالی به نتایج چند مطالعه‌ی اخیر (۲۵، ۲۸ و ۳۰)، معلوم می‌شود که بهره‌گیری از مرجع معتبر و موثق نهج‌البلاغه، در برون‌داد علمی علوم پزشکی، دارای وضعیت مطلوبی نیست و قشر علمی و دانشگاهی جامعه، دست‌کم در حوزه‌ی علوم پزشکی، به‌گونه‌ی که شایسته است، از این منبع ارزشمند در آثار خود بهره نمی‌برند. حال با توجه به این امر مسلم که نهج‌البلاغه از جمله منابع غنی و دایره‌المعارفی مملو از علوم مختلف است؛ و از طرفی نیز بعید به نظر می‌رسد که پژوهشگران ما تردیدی در جایگاه علمی والای نهج‌البلاغه داشته باشند، احتمالاً ریشه‌ی چنین ضعفی را می‌توان ناشی از آن دانست که جامعه‌ی علمی ما به‌ویژه محققان علوم پزشکی، به منابع صحیح و سازمان‌یافته‌ی از این دست، دسترسی لازم ندارند و یا از طرفی با روش‌های صحیح استخراج مطالب علمی موردنظر از این منابع، آشنا نیستند؛ که این موضوع خود توجه

از آنجاکه نهج‌البلاغه شامل سخنان ارزنده‌ی مولای متقیان حضرت علی (علیه‌السلام) است، برای ما مسلمانان یکی از منابع مذهبی بسیار مهم در تبیین اهمیت موضوع‌های مختلف به‌شمار می‌آید؛ بنابراین انتظار می‌رود در تدوین مقاله‌های علمی، در حوزه‌ی پزشکی، بهداشت و سلامت، بیش‌ازاین، از نهج‌البلاغه استفاده شود؛ اما برخلاف انتظار، چنان‌که شایسته است از کتاب‌های دینی و مذهبی، به‌ویژه کتاب شریف نهج-البلاغه، در بهبود و ارتقای سلامت فردی و اجتماعی، استفاده نشده و ارتباط دین و سلامت بیشتر در سطح مباحثه‌های نظری متوقف شده است (۳۱). در این زمینه، یکی از نکته‌هایی که باید یادآوری شود، این است که گرچه نهج‌البلاغه کتابی درباره‌ی مسائل بهداشتی و پزشکی نیست، اما دست‌کم در مورد بسیاری از موضوع‌های مرتبط با بهداشت روان و سلامت اجتماعی، توصیه‌های ارزشمندی دارد؛ مواردی مانند پرهیز از خودکم‌بینی، تکبر، عُجب، بی‌عدالتی، تجسس، تمسخر، نابرابری و تبعیض، آراستگی به اخلاق پسندیده و شکیبایی (۳۲ و ۳۳). همچنین در نهج‌البلاغه به مواردی از توصیه‌های مرتبط با سلامت جسمی مانند کم‌خوری، پرهیز از پرخوری؛ و مصرف غذاهایی مانند خرما، نیز بر می‌خوریم که هر یک تأثیرهای متعددی بر سلامت انسان دارد.

آن‌گونه که از نتایج مطالعه‌های حاضر برمی‌آید، میزان بهره‌گیری از نهج‌البلاغه، در همه‌ی برون‌دادهای علمی بررسی شده در علوم پزشکی (اعم از پایان‌نامه‌ها، مقاله‌های علمی و

علوم پزشکی، نبود منابع معتبر روش‌شناسی پژوهش‌های نهج-البلاغه در علوم پزشکی، خلأ متولی مشخص و پیگیر در ساماندهی مباحث مرتبط با نهج‌البلاغه و درنهایت آشنا نبودن استادان و دانشجویان با حوزه‌های بحث و تحقیق‌برانگیز در این کتاب ارزشمند، از جمله عواملی است که این بهره‌گیری را به حداقل رسانده است. البته مواردی چون بسط‌دادن پژوهش در آثار علمی همه‌ی رشته‌ها و حوزه‌های بهداشتی و نیز بررسی‌نشدن مقاله‌ها در مجله‌های علمی دیگر، مانند مقاله-هایی با موضوع‌های بهداشتی در علوم انسانی را می‌توان از جمله محدودیت‌های این مطالعه یاد کرد.

در مجموع یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که باوجود نقش تعیین‌کننده‌ی مقاله‌ها و بروندهای دیگر علمی علوم پزشکی در ارتقای سطح بهداشت و سلامت؛ و از سویی نقش اثرگذار توصیه‌های مذهبی در این باره، سهم بهره-گیری از کتاب ارزشمند نهج‌البلاغه در مقاله‌های علوم پزشکی اندک است. از این رو، برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای ارتقای آگاهی استادان و دانشجویان از نهج‌البلاغه و همچنین آشنایی آنان با اصول و روش‌های پژوهش در این کتاب ارزنده پیشنهاد می‌شود.

قدردانی

از معاونت تحقیقات و فناوری دانشگاه علوم پزشکی بابل، به-دلیل حمایت مالی، برای انجام یک مورد از پژوهش‌های بهره-برداری‌شده در این مقاله (طرح شماره‌ی ۹۳۳۹۳۲۳) و همچنین همه‌ی استادان، دانشجویان و پژوهشگرانی که ثمره-ی تلاششان (به‌صورت پایان‌نامه، مقاله‌های منتشرشده در مجله‌ها و خلاصه‌ی مقاله‌های منتشرشده در همایش‌ها)، منبعی برای پژوهش حاضر بوده است؛ و نیز از جناب دکتر محمدهادی یدالله‌پور، برای توصیه‌های ارزشمندشان درباره‌ی اعمال پاره‌یی اصلاح‌ها، قدردانی می‌شود.

References

1. Sharifi A. Methods of moral education in Nahjul-Balagha. Quranic teachings Research Letter. 2010;1(2):75-98. (Full Text in Persian)
2. Karinifar R. Metaphor aesthetics in Nahjul-Balagha (Sayings and Letters). Journal of letters and language. 2010;28(25):265-90. (Full Text in Persian)
3. Nilsaz N, Babaahmadi Milani Z. Influence of

و بازبینی مسئولانه‌تری را در این باره طلب می‌کند (۲۸ و ۳۵). البته احتمال کم‌شماری را هم نباید از نظر دور داشت؛ چرا که در مواردی شاهد به‌کارگیری با واسطه و دست دوم از نهج-البلاغه در مقاله‌ها هستیم، بی‌آنکه نامی از این کتاب ارزشمند در فهرست منابع آمده باشد.

با نگاهی به متن‌ها و منابع مذهبی، از جمله کتاب‌های ارزشمندی همچون قرآن و نهج‌البلاغه می‌توان دریافت که بخش بسیاری از موضوع‌های بهداشتی و مرتبط با سلامت در قالب احکام شرعی (وجوب، استحباب، حرمت و کراهت)، در اسلام بیان شده است. این‌گونه فرمایش‌ها، می‌تواند برای فرد مسلمان، تکلیف باشد و او خود را ملزم به رعایت آن بداند. به عبارتی دیگر، قرار دادن مسائل بهداشتی در کتاب‌های مذهبی و دینی، انگیزه‌ی لازم را برای اجرای آن ایجاد می‌کند و این درحقیقت نوعی ضمانت اجرا است. آیه‌ی مبارکه‌ی «أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى» (۳۶)، همان ضمانت اجرایی است که در احکام دین، بر فکر و عمل مسلمان حاکم است و او را از گناه در خلوت و خیانت به مسلمانان، باز می‌دارد. علاوه‌براین، مسلمانی که بداند هر کاری که موجب آسایش مسلمانان و حفظ سلامت آنان باشد خدمتی در جهت رضای خداوند است، از پاکسازی محیط و کمک به عمل خیر حفظ بهداشت عمومی استقبال خواهد کرد.

از نکته‌های دیگری که باید به آن توجه شود این است که، در نظر گرفتن اصول و مفاهیم معنوی و مذهبی، نه تنها برای مسلمانان، بلکه برای جمعیت چشمگیری از مردم جهان، در ادیان دیگر نیز مهم و حیاتی است. در جوامع صنعتی و فرامردن نیز برخلاف انتظار، معنویت، طالبان زیادی دارد و از عناصر مهم زندگی افراد جامعه محسوب می‌شود. آمار نشان می‌دهد که مردم آمریکا، به جنبه‌های معنوی و مذهبی زندگی علاقه‌مند هستند. همچنین شبکه‌ی بین‌المللی بین‌الادیانی حقوق بشر اعلام کرده است که توجه به باورهای مذهبی و معنوی، پدیده‌ی بین‌المللی است (۳۷). بنابراین انتظار بهره-گیری از کلام ارزنده‌ی حضرت علی (علیه‌السلام) در قالب کتاب شریف نهج‌البلاغه یا احادیث و روایت‌های ائمه‌ی اطهار (علیهم‌السلام) به‌شکل گسترده‌تر و با اهدافی مانند سوژه-پژوهشی، دلیلی برای بیان مسئله یا اهمیت موضوع و یا شهادی در تفسیر یافته‌ها در پژوهش‌ها و مقاله‌های علوم پزشکی امری کاملاً پذیرفتنی است.

در مجموع این‌طور به نظر می‌رسد که احتمالاً مواردی چون نبود ارتباط‌های لازم بین استادان دو حوزه‌ی معارف اسلامی و

monotheistic topics in Nahjul-Balagha. Tahqiqat-e Ulum-e Qur'an wa Hadith. 2013;10(1):171-92.(Full Text in Persian)

4. Meibodi F. Familiarity stages of Quran. Qom: Quranic sciences and interpretation research publication; 2006. (Full Text in Persian)

5. YadollahPour MH, Yadollah pour N. Ignorance analyzed from the perspective of Nahjul-Balagha. 1 ed. Tehran: Islamic Culture Publishing Office; 2013. (Full Text in Persian)

6. Mirahmadi SR, Najafi Eivaki A, Lotfi Mofrad Niasari F. Analyzing and evaluating paradox in Nahjul-Balagha. Hadith Studies. 2013; 5(9): 250-80. (Full Text in Persian)

7. Ahmadian H, Saeidavi A. The Semantic Analysis of Taqwa in "Nahjul-Balagha". Linguistic Research in the Holy Quran. 2012; 1(1): 65-78. (Full Text in Persian)

8. Imam Ali (PBUH). Nahjul-Balagha ,Translate by: Dashti,M. Qom: Mashhoor; 2006. Letter 31. (Full Text in Arabic)

9. Yadollahpour MH, Hasanzadeh R, Fazeli Kebria M. Comparative study on "Improvement of Quality of Life" from the Viewpoint of Islam and Positivist Psychologists. Journal of Research & Health. 2014; 1(1): 72-81. (Full Text in Persian)

10. Yadollahpour MH, Fazeli Kebria M. A comparative study of the concept of spiritual intelligence in terms of psychology and Islam, Babol University of Medical Sciences. Islam and Health Journal. 2014; 1(1): 48-57 .(Full Text in Persian)

11. Imam Ali (PBUH). Nahjul-Balagha ,Translate by: Dashti,M. Qom: Mashhoor; 2006. Sermon 176. (Full Text in Arabic)

12. Imam Ali (PBUH). Nahjul-Balagha ,Translate by: Dashti, M. . Qom: Mashhoor; 2006. Sermon 225. (Full Text in Arabic)

13. Imam Ali (PBUH). Nahjul-Balagha ,Translate by: Dashti,M . Qom: Mashhoor; 2006. Saying 342. (Full Text in Arabic)

14. Imam Ali (PBUH). Nahjul-Balagha ,Translate by: Dashti,M. Qom: Mashhoor; 2006. Letter 53. (Full Text in Arabic)

15. Imam Ali (PBUH). Nahjul-Balagha, Translate by: Dashti, M. Qom: Mashhoor; 2006. Saying 389. (Full Text in Arabic)

16. Shojaee MS. Mental health social component in Nahjul-Balagha With an emphasis on employment and economic activity. Semi-Annualy Motaleate Eslam & Ravanshenasi. 2010; 4(6): 103-21. (Full Text in Persian)

17. Imam Ali (PBUH). Nahjul-Balagha, Translate by: Dashti, M. Qom: Mashhoor; 2006. Sermon 83. (Full Text in Arabic)

18. Imam Ali (PBUH). Nahjul-Balagha, Translate by:

Dashti, M. Qom: Mashhoor; 2006. Sermon 72. (Full Text in Arabic)

19. Esm hosseini G. Health system in Islam. Quran and Science. 2009; 3(5): 114-44. (Full Text in Persian)

20. Marzband R, Afzali MA. The Orientation of Health Nutrition with Emphasis on Quran Teachings. Journal of Religion and Health. 2013; 1(1): 9-18. (Full Text in Persian)

21. Fereshtehnejad SM, Motevalian SA, Moradi Lakeh M, Aghili S, Shafiee Sabet A. Comparison of the qualitative and quantitative indexes of scientific medical journals affiliated to Iran University of Medical Sciences with Iranian Exemplary Medical Journals during 2008-2010. Iran university of medical sciences. 2010; 17(77): 40-54. (Full Text in Persian)

22. Zaki MA. Investigate the content of the research trends in scientific journals Management. Knowledge Management. 2006(75): 43-74. (Full Text in Persian)

23. Alidousti S, Mohammadi F, Keshavarz H, Abooyee Ardakan M. Iran Manual of Style Citation Guide to Persian and English Information Sources. Tehran: Iranian Research Institute for Information Science and Technology (IRANDOC) & Chapar Publishing Company; 2012. (Full Text in Persian)

24. Yadollahpour B. Principles of Historical and thematic interpretation of the Quran. Qom: Dar-alolom; 2005. (Full Text in Persian)

25. Tirgar A, Yaminfirooz M, Nikkhah A, Mousavi A. Using religious resources among graduate students' thesis in medical sciences. Journal of Babol University of Medical Sciences 2013; 15(1): 89-93. (Full Text in Persian)

26. Tirgar A, Abolghasemi MB, Yaminfirooz M. Citation Analysis of graduate medical thesis references: Before and after of digital library access. 2th Conference of Research and Science Generation in Medicine; Tehran: Ketabdar Publications; 2010. p. 201-11. (Full Text in Persian)

27. Tirgar A, Yaminfirooz M, Dehghan Z. A study on Iranian National Medical Digital Library usage among Babol University of medical sciences users. 2th Conference of Research and Science Generation in Medicine; Tehran: Ketabdar Publications; 2010. p. 359-68. (Full Text in Persian)

28. Tirgar A, Habibzadeh Y, YadollahPour MH. Using Quran and Nahj olbalagheh in scientific outputs of medical sciences. Islam and Health Journal. 2014; 1(2): 22-6. (Full Text in Persian)

29. Noroozi chakoli A. Introduction to Scientometric. Tehran: The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT); 2011. (Full Text in Persian)

30. Tirgar A, Aghalari Z. Tendency to religious issues in scientific outputs of medical sciences. Islam and Health Journal. 2014; 1(3): 35-40.(Full Text in Persian)

31. Keshavarz Mohamadi N. Methodology of research on religion and health: Islamic health promotion. Regional Conference on Health Research in the Quran; Yasooj, Yasooj University of Medical Sciences; 2010. (Full Text in Persian)

32. Yadollahpour BH. Human dignity in Quran. 1 ed. Qom: Adian publication; 2012. (Full Text in Persian)

33. Kadkhodai Z, Hajianfar H. Ethics Role on Mental Health of the Society from the View Point of Nahjul-Balagha. journal health systems research. 2013; 9(3): 243-58. (Full Text in Persian)

34. Khasa AA, Ahmadinejad F, Hejazi S. A study and analysis of the Quranic researches in international arena The journal of Qur'an and Science. 2012; 6(10): 145-66. (Full Text in Persian)

35. Yadollahpour B. Documents of the ways of students' more intimacy with the Qu'ran (a critical

study). Motaleat-e Tafsiri. 2011; 2(6): 119-46. (Full Text in Persian)

36. The holy Quran. Al-Alagh. verse 5. Translated by: Elahi Ghomshei, M. Qom: Alhadi. (Full Text in Arabic)